"כי אני הכבדתי את לבו"

1. תנ״ך פ׳ בא

וַיֹּאמֶר יהוה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ: וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יהוה:

2. שמו״ר י״ג ג׳

כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ – אָמַר רַ׳ יוֹחָנָן: מִכָּאן פִּתְחוֹן פֶּה לַמִּינִין לוֹמַר: לֹא הָיְתָה מִמֶּנּוּ שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה? אָמַר לוֹ רַ׳ שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ: יִסָּתֵם פִּיהֶם שֶׁל מִינִים, אֶלָּא: (משלי ג, לד) ׳אִם לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ׳, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַתְרֶה בּוֹ בָּאָדָם פַּעַם רִאשׁוֹנָה, שְׁנִיָּה וּשְׁלִישִׁית, וְאֵינוֹ חוֹזֵר בּוֹ, וְהוּא נוֹעֵל לִבּוֹ מִן הַתְּשׁוּבָה כְּדֵי לִפְרֹעַ מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁחָטָא, אַף כָּךְ פַּרְעֹה הָרָשָׁע כֵּיוָן שֶׁשִּׁגֵּר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָמֵשׁ פְּעָמִים וְלֹא הִשְׁגִּיחַ עַל דְּבָרָיו, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתָּה הִקְשִׁיתָ עָרְפְּךָ וְהִכְבַּדְתָּ אֶת לִבְּךָ, הֲרֵינִי מוֹסִיף לְךָ טֻמְאָה עַל טֻמְאָתֶךָ, הֱוֵי: ׳כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ׳. מַהוּ ׳הִכְבַּדְתִּי׳, שֶׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת לִבּוֹ כְּכָבֵד הַזֶּה, שֶׁהִיא מִתְבַּשֶּׁלֶת שְׁנִיָּה וְאַרְסָסִים נִכְנָס בְּתוֹכָהּ, כָּךְ נַעֲשָׂה לִבּוֹ שֶׁל פַּרְעֹה כְּכָבֵד הַזֶּה וְלֹא הָיָה מְקַבֵּל דְּבָרָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הֱוֵי: ׳כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ וְגוֹ׳׳.

13. בן יהוידע [illegible]

החוצפה שבעקבתא דמשיחא היא שגם על לבות הישרים לו מחשבות והרהורים שאינם לפי כבודו יתברך, והם מתעוררים לרגלי עצבון רוח, ויש לדעת שלפני בוא תור גלוי כבוד י״ת ושמחת ד׳ במעשיו כמו שנאמר „יהי כבוד ד׳ לעולם מח ה׳ במעשיו" (תהלים ק״ד, ל״א), מתעורר ההיפך מזה, א קדרות השחר, וכל העולם מלא בעצבות בלי התעוררות מחה, ואם אמנם הסט״א מתגברת לחיות חיי שחוק וקלות ראש, אלו מעצבון יסודם שהיצה״ר מפתה את האדם ואומר לו שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך" (קהלת י״א, ט, י׳ שבת ס״ג ב), וזהו שחוק מלבר ותוגה מלגאו, ולכן דוקא בעת תגברות הצרות האיומות של חבלי משיח יש להתאמץ בשמחת אמתית, ובזה ימשיכו ויגלו את אור האמונה התמימה והטהורה לא ירהיבו ההרהורים הבלתי נכונים לגשת אל הקדש ולהפריע עד שמחת ד׳ ומעוזו.

בעקבתא דמשיחא כשמתקוממת הרשעה ורוצה להטיל דופי כל ישראל וביחוד בקדושי הדורות להכניס בהם פקפוקים על דשי האמונה, וזוהי בחינת גוג ומגוג המתיצבים על ד׳ ועל שיחו — אז ההצלה העקרית היא לציר כי אור ה׳ חופף על ראשו על גופו של כל אחד ואחד מישראל, מבחינת אור המקיף שמפני דלותו אינו יכול להצטמצם ולהכנס לפנים, ועל ידי זה מגרשים הם את כל ההרהורים הבלתי נכונים וההסוסים והפקפוקים ואינם אמתיים וכל הטומאות וכחות הרע האחוזים בקדושתם של שראל הולכים ונגסרים על ידי האור המקיף, והקדושה מנצחת ל הכל ועם הכל.

3. רמב״ן שמות ג׳

ולא ביד חזקה. כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך, לשון רש״י. והנכון בעיני לא יתן אתכם להלוך בדבור * ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו [10], ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים [11], ואח״כ ישלח אתכם כי כלם באו עליו טרם נתנו [12] אותם להלוך:

4. רמב״ם הל׳ תשובה ו׳ ג׳

ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה. הוא שהקב״ה אמר על ידי ישעיהו השמן לב העם הזה וגו׳. וכן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה׳ בעמו עד לאין מרפא. כלומר חטאו ברצונם והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא. לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה. לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר הבה נתחכמה לו. נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו. לפיכך חזק הקב״ה את לבו. ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה וכבר אמר לו הקב״ה אין אתה משלח שנאמר ואתה ועבדיך ידעתי וגו׳ ואולם בעבור זאת העמדתיך. כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקב״ה התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו. וכן סיחון לפי עונות שהיו לו נתחייב למונעו מן התשובה שנאמר כי הקשה ה׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו. וכן הכנענים לפי תועבותיהן מנע מהן התשובה עד שעשו מלחמה עם ישראל. שנאמר כי מאת ה׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה עם ישראל למען החרימם. וכן ישראל בימי אליהו לפי שהרבו לפשוע מנע מאותן המרבים לפשוע תשובה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית כלומר מנעת מהן התשובה. נמצאת אומר שלא גזר האל על פרעה להרע לישראל. ולא על סיחון לחטוא בארצו. ולא על הכנענים להתעיב. ולא על ישראל לעבוד עכו״ם אלא כולן חטאו מעצמן וכולן נתחייבו למנוע מהן התשובה.

5. רמב״ן שמות ז׳

ואני אקשה את לב פרעה. אמרו במדרש רבה [91] גלה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין, תחת שהעבידם בעבודה קשה. ועוד שם [92] כי אני הכבדתי את לבו [93], אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה. אמר רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של מינין, אלא אם ללצים הוא יליץ [94], מתרה בו [95] פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו [96], והוא נועל בו דלת [97] מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. כך פרעה הרשע כיון ששגר הקב״ה אצלו חמש פעמים * ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקב״ה אתה הקשית את ערפך והכבדת את לבך, הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך. והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל [98], אם השם הקשה את לבו מה פשעו, ויש בו שני טעמים ושניהם אמת. האחד * כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם * נתחייב למנוע ממנו דרכי תשובה [99], כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים ולפי מעשיו הראשונים נדון *. והטעם השני * כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה [1], ויכבד פרעה את לבו [2], הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם, רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות לא לעשות רצון בוראו, ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו [3] למען ספר שמו [4], כענין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו׳ [5]. ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם [6], יודיע למשה העתיד לעשות [7] בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך [8]. וזה טעם ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותי [9], כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים [10], כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק ה׳ [11], כי לב מלך ביד ה׳ על כל אשר יחפוץ יטנו [12]:

6. רמב״ן שמות י׳ א׳

כי אני הכבדתי את לבו. הודיע הקב״ה למשה שהוא הכביד את לבם עתה אחרי שפחדו ממנו * בברד [1] והתודו על עונם [1]*. ואמר לו הטעם כי עשיתי כן למען שאשית בקרבם אלה האותות אשר אני חפץ לעשות בהם שידעו מצרים את גבורתי, לא שאעניש אותם יותר מפני הכובד * הזה. ועוד כדי שתספר אתה וכל ישראל לדורות הבאים כח מעשי, ותדעו כי אני ה׳, וכל אשר אחפוץ אעשה בשמים ובארץ:

7. רמב״ן שמות י״א ט׳

ויאמר ה׳ אל משה לא ישמע אליכם פרעה. בעבור שהיה ראוי שיפחד פרעה ועבדיו במכת הבכורות ויירא ממנה יותר מכל אשר בא עליהם, וכבר ראו כל דברי משה מתקיימים בהם, בעבור כן הודיעו השם שהוא מחזק את לבו כדי שירבה בו מופתיו במכת בכורות באדם ובבהמה ושפטים באלהיהם [87]*. ורש״י אמר מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער המצריים בתוכו. ולא יתכן זה * בעבור שאמר ולא שלח את בני ישראל מארצו [88]:

8. רמב״ן שמות י״ד ד׳

וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם. בעבור שפחד פרעה מהם במכת הבכורות ובקש מהם וברכתם גם אותי [19], לא היה בלבו לרדוף אחריהם [[20] אפילו אם יברחו אלא שיעשה משה בהם כרצונו, ועל כן הוצרך לומר כי הוא יחזק את לבו לרדוף אחריהם [20]], ולמטה אמר פעם אחרת הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם [21], כי בראותם שנקרע הים לפני בני ישראל והם הולכים ביבשה בתוכו איך ימלאם לבם לבא אחריהם להרע להם, ואין בכל המופתים כפלא הזה [21]*, וזה באמת שגעון להם אבל סכל עצתם [22], יחזק את לבם ליכנס בים:

9. רמב״ן שמות י״ד כ״א

ויט משה את ידו על הים ויולך ה׳ את הים ברוח קדים וגו׳. היה הרצון לפניו יתברך לבקע הים ברוח קדים מיבשת שיראה כאלו הרוח היא המחרבת כענין שכתוב יבא קדים רוח ה׳ ויבוש מקורו ויחרב מעיינו [65], השגיא למצרים ויאבדם [66], כי בעבור זה חשבו אולי הרוח [66]* שם הים לחרבה ולא יד ה׳ עשתה זאת בעבור ישראל, אע״פ שאין הרוח בוקעת הים לגזרים [67] לא שמו לבם גם לזאת, ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם, וזה טעם וחזקתי את לב פרעה [68], ויבאו אחריהם [69], שחזק לבם לאמר ארדוף [70] אויבי ואשיגם בים, ואין מידי [71] מציל, ולא זכרו עתה כי ה׳ נלחם להם במצרים [72]:

10. רמב״ן תהלים ס״ה א׳

נורא תהלות. יראוי מלהגיד תהלותיו [98] פן ימעטו, כמו [99] לך דומיה תהלה [1], לשון רש״י. וגם ר״א פירש [2] כי כל המהללים יראים להלל שמו, כי מי ישמיע כל תהלתו [3], והם חייבים להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא. ולפי דעתי כי טעם נורא תהלות שהוא נורא בתהלות, כי יעשה דברים נוראים ומתהלל בהם שעשה נקמות בעוברי רצונו והושיע בהם את עבדיו, והנה הוא בזה נורא ומהולל מאד ובעבור כי מלכי ארץ נוראים בעשק ונלוז [4], אמר כי ה׳ הוא נורא בדברים אשר הוא מהולל בהם, וכן [5] לך דומיה תהלה, על דרך הפשט התוחלת לך תהלה, כי כל המיחלים לך יפיקו רצונם ויהללו שמך בציון וישלמו שם את נדרם [6] אשר נדרו בעת צרתם, מלשון אך [7] לאלהים דומי נפשי כי ממנו [8] תקותי, וידום השמש וירח עמד [9] וכן אך אל אלהים דומיה נפשי [10], מיחלת, כך נראה לי. ואחרים שמעתי [11] אומרים לך משתתקת התהלה כי לא תשיג תהלה לפעליך הגדולים והנוראים, מלשון ולילה ולא דומיה לי [12], ויהיה טעם אלהים בציון [13], האלהים אשר בציון, כלומר השוכן שם, והנכון מה שאמרנו [14]:

11. שמו״ר כ״ג

וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה׳ – שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ: הַקּוֹרֵא אֶת שְׁמַע צָרִיךְ לְהַזְכִּיר קְרִיעַת יַם סוּף וּמַכַּת בְּכוֹרִים בֶּאֱמֶת וְיַצִּיב, וְאִם לֹא הִזְכִּיר, אֵין מַחֲזִירִין אוֹתוֹ, אֲבָל אִם לֹא הִזְכִּיר יְצִיאַת מִצְרַיִם מַחֲזִירִין אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: (דברים טז, ג) ׳לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׳, וּמַה בֵּין יְצִיאַת מִצְרַיִם לִקְרִיעַת יַם סוּף, אֶלָּא שֶׁיְּצִיאַת מִצְרַיִם קָשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: (שם ד, לד) ׳אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי וְגוֹ׳׳, (שם שם, כ) ׳וְאֶתְכֶם לָקַח ה׳ וְגוֹ׳׳; תֵּדַע לְךָ שֶׁהוּא קָשָׁה מִזּוֹ, שֶׁבִּיצִיאַת מִצְרַיִם כְּתִיב: (שמות כ, ב) ׳אָנֹכִי ה׳ אֱלֹהֶיךָ׳, אֲבָל בִּקְרִיעַת יַם סוּף אֵינוֹ מַזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם. וְלָמָּה צָרִיךְ לְהַזְכִּיר קְרִיעַת יַם סוּף בֶּאֱמֶת וְיַצִּיב, לְפִי שֶׁכֵּיוָן שֶׁקָּרַע לָהֶם אֶת הַיָּם הֶאֱמִינוּ בוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ׳וַיַּאֲמִינוּ בַּה׳ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׳. וּבִזְכוּת הָאֱמוּנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ זָכוּ לוֹמַר שִׁירָה וְשָׁרְתָה עֲלֵיהֶם שְׁכִינָה.

12. שם משמואל ויקרא תרע״ג

ויש להבין דמאחר דיציאת מצרים קשה מקריעת י״ס, הי׳ להם לקנות האמונה ביותר ביציאת מצרים מבי״ס. ונראה דתרי גווני אמונה נינהו, אמונה פשוטה שהקב״ה כל יכול ומשגיח ומעניש ומשכיר ומשדד הטבע, וזו היתה להם במסורת האבות ובעיניהם ראו זאת במצרים, אלא בקריעת י״ס נתחדשה להם אמונה שכל עניני האדם הדחקות והמניעות רח״ל, אף שהם למירוק ודיחוי הפסולת, מ״מ עוד יש בהם תועלת עצומה ותוספת מרובה, כמו שהי׳ על הים, שלכאורה הי׳ זה ללא צורך, שהרי דרכם לסיני לא הי׳ דרך הים כלל, ומתחילה הי׳ סוברים שזה למירוק לשבר את הלבבות שיזדככו עוד יותר, אבל אח״כ כשראו את המעלות הטובות שהשיגו על הים, עד שכל שמם עברים ע״ש עברו ים, וראתה שפחה על הים וכו׳, מה שאי אפשר הי׳ להם להשיג אם לא באו אל הים, בזה קנו אמונה שלימה אשר כל ענינם וכל המאורעות שלהם הן לטוב והן למוטב כולם לתועלת עצומה להם, ולא לדיחוי הרע בלבד. וזה לימוד גדול לכל איש שידע ויאמין אשר אפי׳ נזדמנו לו מעשים אשר לא ראויים ותקרב לשחת נפשו, וצריך מירוק עליהם, הכל הוא להעלותו למדרגה גבוהה עוד יותר, אם אך יתעורר בעתו וישוב עליהם בתשובה שלימה, ובזכות אמונה זו זכו לומר שירה שהיא דביקות.